

УДК 94.347.471.6

О. Кужільна, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В ПРОЦЕСІ СТВОРЕННЯ ТОВАРИСТВА "МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ"

У статті висвітлено зародження ідеї української державності в процесі створення Товариства "Музей визвольної боротьби України". Акцентовано увагу на відносинах Товариства з різними організаціями та установами в еміграції, їх ставлення до діяльності Товариства.

Ключові слова: еміграція, державність, Музей визвольної боротьби України.

В умовах утвердження державної незалежності України, її інтеграції в європейські структури неухильно зростає роль історичної науки в узагальненні досвіду державотворчого процесу. У цьому контексті наукове осмислення історії зародження, формування, становлення і розвитку ідеї української державності посідає ключове місце.

Велике значення для дослідження українського державотворення має діяльність Товариства "Музей визвольної боротьби України в Празі" в 1925-1948 рр. Національно свідомі українська інтелігенція в еміграції упродовж двох десятиліть ретельно збирала і дбайливо зберігала велику кількість одиниць документів і музейних експонатів. Вони вірили, що передадуть національні скарби до незалежної України, але зробити це судилося іншим.

Загальний стан вивчення даної теми свідчить про відсутність цілісних наукових праць, присвячених безпосередньо аналізу зародження, формування ідеї української державності в діяльності Товариства МВБУ. На початку 1990-х рр. перші відомості про діяльність Товариства з'явилися в розвідках українських дослідників, зокрема О. Федорука [1], Р. Пиріг [2], Л. Яковлева [3], І. Головацький [4], В. Бойко [5], С. Заремба [6, 7]. Певний внесок у дослідження історії МВБУ у Празі зроблено чеським дослідником М. Мушинкою [8]. У своїй монографії та низці публікацій на основі вивчення документів чеських та українських архівів він висвітлює основні напрямки діяльності цього осередку.

Слід також назвати праці М. Палієнко, яка присвятила історії Музею низку публікацій [9, 10, 11], зокрема спільну працю із І. Срібняком – "Музей визвольної боротьби України в Празі (1925-1948): створення, діяльність, доля архівної колекції" [12].

Метою статті є спроба показати формування ідеї української державності в процесі створення Товариства "Музей визвольної боротьби України".

Після Першої світової війни Прага стала найвизначнішим центром української політичної еміграції. Вони твердо вірили, що їх еміграція є лише тимчасовою, що український народ найближчим часом звільниться від чужої неволі й ідеали, за які вони боролися, перетворяться в дійсність. Вони не хотіли повертатися додому з порожніми руками, а зберегти матеріал, здобутий на чужині у формі нових знань, наукових праць, художніх творів, газет, журналів, та, головним чином, документів про безперервну боротьбу за визволення України.

Щоб все це реалізувати, потрібна була незалежна установа, в якій би зосереджувалися матеріали про національно-визвольну боротьбу українського народу з усього світу. Такою установою стало Товариство "Музей визвольної боротьби України" в Празі. Це була наймолодша установа української політичної еміграції в Чехословаччині. Установчі збори якого відбулися 23 травня 1925 р. Головами Товариства від часу його заснування до квітня 1945 року були професори Українського Вільного Університету: Іван Горбачевський, Степан Смаль-Стоцький, Андрій Яковлів та Дмитро

Дорошенко. Статут Товариства був затверджений Міністерством закордонних справ Чехословацької республіки 16 квітня 1925 р. У статуті чітко визначалася мета Товариства МВБУ – "наукове дослідження всього, що торкається визвольної боротьби, шляхом збирання, переховування, опису усіх предметів та матеріалів, зв'язаних з цими завданнями, та уможливлення на їх підставі наукової праці" [13, арк. 1]. Для досягнення цієї мети Товариство мало організувати та утримувати музей та архів, де будуть зібрані матеріальні пам'ятки української визвольної боротьби.

Перші загальні збори Товариства відбулися 28 травня 1925 р. На них було обрано Управу Товариства, до складу якої увійшли акад. І. Горбачевський (голова), проф. О. Лотоцький (заступник), члени: ген. М. Омелянович-Павленко, проф. О. Колесса, проф. В. Біднов, проф. В. Старосольський, д. М. Кордуба (секретар). Отже, до складу управи Товариства МВБУ увійшли відомі діячі науки і культури, що значною мірою підвищило статус Товариства та позитивно вплинуло на вироблення засад його діяльності. Товариство розпочало активну роботу із заснування Музею, де були б зібрані матеріали з історії української державності.

Управа Музею видавала свій друкований орган – "Вісті Музею Визвольної Боротьби України", спочатку не періодично, а пізніше чотири рази на рік. З липня 1925 р. по вересень 1938 р. вийшло 20 випусків "Вістей". Це була детальна хроніка діяльності Музею. На сторінках "Вістей" друкувалися зміни статуту Товариства МВБУ, звіти, повідомлення, постанови, заклики до громадськості. Тут зазначалися пожертви матеріалів та грошей, друкувалися ювілейні статті, некрологи, уривки з листів жертводавців, інформації про загальні збори Товариства, склад його управ тощо. Особливо багато уваги "Вісті" присвячували справі побудови, а пізніше – купівлі Українського дому.

Перший номер "Вістей МВБУ" з'явився в липні 1925 р. Кошти на його видання в розмірі 500 чеських корон надав директор музею Д. Антонович. Уже в першому номері управа звернулася до всіх українських громадян та організацій в усьому світі із закликом передавати документи і матеріали та вносити пожертви для музею. Звернення-заклики проводилися також через світову українську пресу. У зверненні до українського громадянства зазначалося: "Значіння і вага Музею остільки ясні, що Товариство іде на зустріч потребі, яка вже давно і живо відчувається широкими кругами Українського громадянства, Управа Товариства кличе усіх, хто має в себе які не будь цінні для Музею речі, віддати їх Музеєві на власність, або як депозит. З тим проханням звертається Управа як до приватних осіб, так і до гуртків, а зокрема до урядових, політичних, військових, культурних, благодійних та інших установ та організацій" [14, с. 2].

Академік Іван Горбачевський наприкінці травня 1925 р. обговорив справу заснування МВБУ із заступником міністра закордонних справ ЧСР Вацлавом Гіркою та міністерським радником Завазалою. Вони дали згоду на

заснування українського музею на громадських засадах (без державної допомоги), що дозволило групі українських патріотів, які опинилися в еміграції, приступити до збирання матеріалів та їх опрацювання.

Музей було засновано у травні 1925 р., директором було обрано Дмитра Антоновича.

Слід зазначити, що діяльність Товариства МВБУ в створенні музею була підтримана значною частиною еміграції. Ідея заснування Музею об'єднала навколо себе велику кількість українських організацій та установ не тільки в Україні, а й за кордоном. Активно пропагувалась ідея створення Музею як осередку збереження ідеї української державності. Управа Товариства надсилала привітання, подяки за допомогу різним установам і організаціям, де неодноразово звучали слова "незалежна держава", "державність".

У документах зокрема підкреслювалось: "Загальні збори Товариства МВБУ в Празі, що відбулись 18 лютого б. р., вітають Вас і в Особі Вашій Уряд Карпатської України з величезною перемогою під час виборів до Карпатського Сейму... Хай же цією перемогою живих, творчих сил нашого народу розпочнеться, нова сторінка в історії Карпатської України! Хай пощастить їй розбудувати свою молоду державність для добра як Срібної Країни, так і всього Українського Народу!" [16, арк. 71].

Український жіночий союз в ЧСР свою фінансову пожертву супроводжував таким оптимістичним листом: "Ми певні, що вже близький той час, коли наші мрії здійсняться і український прапор на Українському домі у Празі буде маяти перед чужинцями й говоритиме їм про нашу незломну волю й конечну ціль нашої визвольної боротьби – українську державну незалежність [...]" [15, с. 11].

Музей складався із трьох відділів: у першому були зосереджені архіви дипломатичних місій УНР, Української держави, ЗУНР. Другий відділ містив документи з таборів інтернованих вояків-українців, які існували під час першої світової війни на теренах Австро-Угорщини та Німеччини, а також архів Союзу визволення України та матеріали січових стрільців. У колекції музею були представлені найрізноманітніші види документів – писемних, речових, зображальних. Наративні джерела включали офіційну документацію політичних партій, українських державних, громадських, наукових установ, особові фонди відомих громадсько-політичних та культурних діячів (Д. Антоновича, І. Горбачевського, Д. Дорошенка та ін.).

Музейну колекцію МВБУ, складали, головним чином, твори українського образотворчого, народного ужиткового та декоративного мистецтва: ікони, вишивки, кераміка, писанки, різьба. Були тут тисячі рідкісних фотографій. Кілька сотень експонатів нарахував відділ Шевченка. Багатим був і відділ українського театру та кіно. Окрему частину МВБУ складала бібліотека, в якій зосередилося понад 30 книжкових колекцій визначних діячів національної культури та майже вся тогочасна українська періодична преса – понад 2 000 назв. З цього приводу В. Дорошенко пізніше писав: "В Музеї ВБУ особливо цінна була [...] збірка української преси, що дуже доповнювала подібну збірку бібліотеки НТШ у Львові, бо львівська збірка сильно терпіла від польської цензури, яка не допускала багато українських часописів під покривкою, що то націоналістичні або комуністичні видання. У вільній демократичній Чехословаччині не було таких обмежень" [8, с. 24].

9 червня 1927 р. Володимир Старосольський, професор державного права УВУ і Української господарської академії в Подєбрадах, на загальних зборах Товариства МВБУ висунув ідею про спорудження власного будинку для Музею.

Повідомлення про побудову Українського дому та заклики до фінансових пожертв на цю побудову публікувала майже кожна українська емігрантська газета. І ці заклики приносили реальні результати.

У газеті "Праця", що виходила в Бразилії про заснування Українського Дому писалось: "Коли ми це все собі усвідомимо, а саме: що Музей визвольної боротьби України є лише один, що він є нашою установою національною, всеукраїнською, що він служить показником нашої культури і нашої волі до державного життя, то для нас стане цілком ясным яка вага цього Музею... Справа Українського Дому в Празі є справою нашої національної репрезентації, що Український Дім Музею визвольної боротьби України буде для чужинців доказом наших державних стремлень, що здійсненням цього завдання заманіфестуємо нашу силу й єдність" [16, арк. 13 зв.]. Слід сказати, що це були непоодинокі газетні статі, де говорилося про єдність, прагнення створити власну державу.

Гроші на Український дім збиралися на різних громадських зборах, вечоринках, концертах, але й на весіллях, хрестинах, похоронах і навіть у церквах. Деякі організації та установи з цієї нагоди випускали спеціальні листівки. Ось наприклад одна із них, видана в Парижі десь на початку 1935 р. під назвою "Невідкладна справа", в якій писалось: "Справа будівлі Українського дому для Музею визвольної боротьби України стоїть уже на певному шляху. На цю справу зібрано вже більше 100 тисяч корон. Та цього замало[...] В історичному житті народу рішачою роль відіграє час: здібність й уміння рішати як найшвидше чергові питання національного життя. А ця швидкість досі була найслабкішою сторінкою нашого народного організму. Ми завжди вміли рано почати й тривало поставити справу, але не вміли швидко її розбудувати й на цьому завжди програвали наші змагання з сусідами" [8, с. 76].

Далі анонімний автор летючий наводить приклади, з історії і продовжує: "Бо час неблаганно насовує свої завдання кожній нації, і горе тим, що не встигають справлятися з ними. Така нація неминуче завалиться під тягарем накопичених з часом завдань, не встигаючи їх розв'язувати. Чи не це саме сталося з нами, що не встигли, коли треба було, вирішити справу власної школи й давали нидіти своїм просвітнім організаціям, щоб потім у 1917 році боротись і вовтузитися за рідну мову в рідній школі, коли на черзі були вже інші великі завдання, коли рішалося буття чи не буття Української Держави, політичне майбутнє української нації на цілі роки [...]. Таким черговим невідкладним завданням дня є в цей час збудування Музею визвольної боротьби України. Український дім для Музею треба не лише збудувати, його треба швидко збудувати, і ніяк не пізніше цього 1935 року, що є ювілейним роком десятиліття Музею. Ні один українець не сміє ні хвилини зволікати із своїм посильним датком – пожертвою на цю ціль. Летючий час інакше знову поставить нас перед новими завданнями, і знову помститься на нас занедбання нашої данини історії" [8, с. 76].

Переписка Товариства із організаціями свідчить про те, що ніхто не полишав ідеї створення самостійної держави. Наведемо кілька прикладів переписки Правління Української спілки військових інвалідів Армії Української Народної Республіки відзначало, що "має честь скласти Хвальній Управі Товариства сердечне привітання з нагоди урочистого відкриття Музею Визвольної Боротьби України. Неоцінним скарбом є Музей для продовження боротьби за визволення з неволі Народу Українського, бо ж скарби Музею свідчать не лишень про минувші часи запеклої боротьби, але й свідчать про

те, що ця боротьба не скінчилась. Не зважаючи ні на що народ український буде боротися з ворогом аж до досягнення свого ідеалу: Вільна і Незалежна Держава Українська..." [16, арк. 91]. Жіноча видавнича кооперація у Львові з нагоди відкриття Українського Дому писала: "Хай празький Музей стане невгасаючим огнищем, що ярким полум'ям свідчить на весь світ про нашу національну живучість – хай стане цілющим джерелом, з якого прийдешнє покоління черпатиме сили й завзяття до дальших визвольних змагань і віру: Не скувати душі народу" [16, арк. 97]. Українська реальна гімназія в Мودражанах надіслала таке привітання: "Свято відкриття музею у власній домівці є щасливим завершенням невтомних змагань українських патріотів положити, тим часом на чужині тривалий підвалини для великого пам'ятника героїчної боротьби українського народу за свою державність" [16, арк. 108]. Управа Товариства Вояків Армії УНР у Польщі зверталася до Управи Товариства зі словами "... Хай же збірки Музею, як фіксація наших кровавих визвольних змагань, послужать прийдешнім поколінням за стимул до завершення розпочатого нами великого чину – Визволення України" [16, арк. 119]. Товариство прихильників Української господарської Академії підкреслювало "... Так часто ми чуємо нині гасло – "своїми силами", як клич нашої визвольної боротьби. Організація М.В.Б.У. та придбання для нього власної домівки..., є найкращим втіленням цього гасла – "Народ собі... Сьогодні ще на чужині, але завтра або позавтра на рідних землях у визволеному Києві, – столиці самостійної та соборної України, – цей Музей на віки вічні буде живим доказом творчих і непереможених сил української нації, яку не змогла і не зможе подужати жодна неволя та жодне закріпачення. Живе і житиме наш народ..." [16, арк. 120].

Отже, діяльність Товариства "Музей визвольної боротьби України" у міжвоєнний період набула великих масштабів. Велике значення мало заснування Музею з такою ж назвою, де силами всіх патріотів на чужині було зібрано матеріали з історії української державності. Переважна більшість цих матеріалів зараз знаходиться в Україні і дослідники можуть вивчати і аналізувати, як зароджувалась, формувалась ідея української державності. Товариство МВБУ своєю діяльністю показало, що перебуваючи на еміграції українські діячі продовжували роботу по примноженню і збиранню національних скарбів. Адже пам'ятки, про які вони піклувалися, об'єднували усіх у єдину злуку історичного розвитку, виступали об'єктивним гарантом нерозривного зв'язку поколінь – тих, що боролись за ідеали утвердження держави і відстоювали їх, і тих, що мали прийти після них і розкрити в збережених документах правду історії.

О. Кукульна, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ИДЕЯ УКРАИНСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВА "МУЗЕЙ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ УКРАИНЫ"

В статье просматривается идея украинской государственности в процессе формирования Общества "Музей освободительной борьбы Украины". Акцентируется внимание на роли общества в пропаганде идеи украинской государственности, его место среди других обществ в эмиграции.

Ключевые слова: эмиграция, государственность, Музей освободительной борьбы Украины.

О. Kuzhilna, Postgr.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE IDEA OF UKRAINIAN STATEHOOD AT PROCESS CREATING OF THE ORGANIZATION "MUSEUM OF LIBERATION STRUGGLE OF UKRAINIAN"

The article points out the significance of the Organization for Ukrainian people. The article includes some important information based on archive documents concerning the work of the Organization being done in order to gather materials dealing with the history of Ukrainian statehood.

Key words emigration, statehood, Museum of liberation struggle of Ukrainian.

Список використаних джерел:

1. Федорук О. Музей визвольної боротьби України у контексті життя української еміграції. – С. 4-35//Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання перспективи. Вип. 12. Матеріали наук.-практич. конф. "Симон Наріжний та українська еміграція 20-30-х рр. XX ст. у Празі". Полтава, жовтень 1998/ Нац. комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей; НАН України. Ін-т історії України; Упоряд. Я. С. Музиченко. – К., 1999. – 328 с.
2. Пиріг Р. Я. Фонди і колекції Музею визвольної боротьби України у Празі в складі документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України. – С. 77-87// Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання перспективи. Вип. 12. Матеріали наук.-практич. конф. "Симон Наріжний та українська еміграція 20-30-х рр. XX ст. у Празі". Полтава, жовтень 1998/ Нац. комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей; НАН України. Ін-т історії України; Упоряд. Я. С. Музиченко. – К., 1999. – 328 с.
3. Яковлева Л. Симон Наріжний – історична постать української еміграції (за документами ЦДАВО України). – С. 88-98// Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання перспективи. Вип. 12. Матеріали наук.-практич. конф. "Симон Наріжний та українська еміграція 20-30-х рр. XX ст. у Празі". Полтава, жовтень 1998/ Нац. комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей; НАН України. Ін-т історії України; Упоряд. Я. С. Музиченко. – К., 1999. – 328 с.
4. Головацький І. Музей визвольної боротьби України у Празі і діяльність в ньому Симона Наріжного. – С. 132-136// Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання перспективи. Вип. 12. Матеріали наук.-практич. конф. "Симон Наріжний та українська еміграція 20-30-х рр. XX ст. у Празі". Полтава, жовтень 1998/ Нац. комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей; НАН України. Ін-т історії України; Упоряд. Я. С. Музиченко. – К., 1999. – 328 с.
5. Бойко В. Музейна спадщина українського війська: втрати і проблема повернення. – С. 249-273// Повернення культурного надбання України: проблеми, завдання перспективи. Вип. 12. Матеріали наук.-практич. конф. "Симон Наріжний та українська еміграція 20-30-х рр. XX ст. у Празі". Полтава, жовтень 1998/ Нац. комісія з питань повернення в Україну культурних цінностей; НАН України. Ін-т історії України; Упоряд. Я. С. Музиченко. – К., 1999. – 328 с.
6. Заремба С. Забута спадщина (Музей визвольної боротьби України в Празі) // Четвертий Міжнародний конгрес українців: Одеса, 26-29 серп. 1999 р.: Доп. та повідомл.: Історія. – Одеса; К.; Львів, 1999. – Ч. 2. – С. 153-157.
7. Заремба С. Український музей визвольної боротьби у Празі // Київська старовина. – 1997. – № 1-2. – С. 122-137.
8. Мушинка М. Музей визвольної боротьби України в Празі та доля його фондів. – Прага, 2005. – 119 с.
9. Палієнко М. Г. Матеріали Празького архіву як джерело з історії української державності // Вісник Київського нац. у-ту ім. Тараса Шевченка. Сер. Історія. – К., 2005. – № 77-79. – С. 123-125.
10. Палієнко М. Г. Музей Визвольної боротьби України у Празі // Українська архівна енциклопедія. Робочий зошит. Д-М / Держкомархів України. УНДІАСД. – К., 2006. – С. 330-331.
11. Палієнко М. Архівні центри української еміграції. – К.: Темпора, 2008. – 687 с.
12. Палієнко М., Срібняк І. Музей визвольної боротьби України в Празі (1925-1948): створення, діяльність, доля архівної колекції// Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. наук. зб. – Вип. 2. Архівознавчі читання. – К., 2000. – С. 35-47.
13. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 4026. – Оп. 1., спр. 1. – 2 арк.
14. Вісті Музею визвольної боротьби України (Вісті МВБУ). – 1925. – Ч. 1.
15. Вісті МВБУ. – 1934. – Ч. 4.
16. ЦДАВО. – Ф. 4026. – Оп. 1, спр. 6. – Арк. 120.

Надійшла до редколегії 03.09.13